

JAAN TÕNISSON – 20 AASTAT (1897...1918) TARTU EESTI PÕLLUMEESTE SELTSI ESIMEES

J. Kuum

SUMMARY: *Jaan Tõnisson – 20 years (1887–1918) as the chairman of the Society of Estonian Farmers. The research gives a survey of Tõnisson's activities in the middle of the 1920ies, when he was the chairman of the Society of Estonian Farmers.*

Elukäik

Jaan Tõnisson sündis 22. detsembril 1868. aastal Viljandimaal Vana-Tänassilma Mursi talus 9-lapselises perekonnas viienda lapsena. Jaan oli 8-aastane, kui isa suri.

Alghariduse sai ta Tusti külakoolis, kus tähtsamateks õpikuteks olid Uus Testament ja C. R. Jakobsoni “Kooli lugemise raamat”. Viimast oli ta eriti vaimustatud selle rahvuslikkuse ja loodusläheduse tõttu. 1881. a. astus ta Viljandi kihelkonnakooli, kust pidi C. R. Jakobsoni pooldamise tõttu lahkuma. Siis läks Viljandi elementaarkooli ja kreisikooli. Seejärel õppis Tartu Aleksandri gümnaasiumis ja läks Tallinna kroonugümnaasiumi viimasesse klassi, kus ta 1888. a. suvel sooritas lõpueksami. 1889. a. jaanuaris asus õppima Tartu Ülikooli õigusteaduskonda, mille lõpetas 1892. a. *cand. iur.* kraadiga. Varsti ostis Tõnisson sõprade abiga Postimehe, mille peatoimetajana (vaheaegadega) töötas ligi 40 aastat (1896...1935). Oli eesti rahvusluse ideoloogia loojaid ja selle mõõduka suuna juht, õhutas väärtustama eestlust ning tuginema oma jõule võitluses venestamise ja saksastamise vastu.

Jaan Tõnisson oli eesti rahva juht. Ta oli mitu korda riigivanem, pea- ja välisminister, Riigikogu esimees. Tõnisson arreteeriti bolševike poolt 1940. a. lõpus ning hukati. Tema surmaaeg (1942 ?) ja -koht on seni teadmata. Eesti rahva, eriti aga Tartu linna heaks on Jaan Tõnisson palju korda saatnud. Ta valiti 1928. a. Tartu Ülikooli audotoriks ja 1939. a. Tartu linna aukodanikuks. Praegu on Tartus Jaan Tõnissoni tänav ja 2001. a. kevadel avati Postimehe maja ees (Tartus, Gildi tn. 1) ausammas.

Ajalehe Postimees peatoimetaja

Postimehes selgitas J. Tõnisson oma ideoloogilisi põhimõtteid, eesmärged, demokraatia aluseid ning põllumeeste ees seisvaid ülesandeid. Tema tulekuga Postimehe etteotsa algas uus ajajärk mitte ainult ajalehe, vaid kogu Eesti ajakirjanduse ajaloos. Toimus sisemine murrang rahvusliku eneseleidmise ja eneseteostamise suunas. Algas nn. Tartu renessanss (J. T. 1938, 44). Kokkuvõtlikult oli tema põhimõtteks: eesti rahvas peab taotlema rahvuslikku iseolemist koos poliitilise, kultuurilise ja majandusliku eneseteostamisega oma elu kõlbelises suunas.

Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi juubeliteol

Toimus Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi 25-tegevusaasta juubel 10. novembril (vkj.) 1896. a. Siia kutsuti ka J. Tõnisson. Sellest avaldas ta oma esimese kirjutise Postimehes (nr. 251, 1896).

Sellel peol võtab J. Tõnisson sõna ja ütleb:

“See maa, kus pääl teie seisate, on püha. See pind on pühendatud armastuse ja jumaliku vaimustusega meile.

Mõelge tagasi aastat 15...

Väike poisike tuli ööpimeduses (J. Tõnisson – J. K.) Viljandi kihelkonnakoolist, mis versta 1½ linnast eemal, surnuaiaast mööda, Seltsi koosolekule. Suur ruum oli puupüsti täis rahvast. Elav jutukõmin täitis saali. See oli elus meri. Öeldi: “Ta (C. R. Jakobson – J. K.) tuleb!” Ja nagu nõiduse väel vaikis see suur rahvahulk järsku. Uksest kõnetoolini tehti lai rada rahva murrusse. Seda rada mööda astus kindlal sammul mees (C. R. Jakobson – J. K.), mehine pää püsti kui kangelasel, silm aga välkus tuld ja sädemeid...

Ja teine pilt: Ilusal päikesepaistelisel pühapäeval voolab rahvast murrul kokku. Palju kive ja palke, suured lauavirnad ja liivahunnikud. Põllumeeste Seltsi majale pannakse nurgakivi... Mees (C. R. Jakobson – J. K.) kõnetoolist ütleb: “Mul oleks palju ütlemist, kuid suu on suletud. Aga need kivid saavad kord kisendada.”

Jälle on Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi koosolek. See on kurb kokkutulek. Igalt näolt võib näha, et siin lein valitseb... Viljandi Eesti Põllumeeste Selts leinab oma esimeest...”

Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi esimees

Märgitakse, et TEPS-i tegevus oli mandumas, mistõttu otsustati kutsuda selle juhtijaks esimehe kohale noor ja energiline Jaan Tõnisson, kes astus seltsi liikmeks aprillis 1897 ning 11. XII (29. XI) 1897 valiti seltsi esimeheks. Nii sai ta TEPS-i esimehena tegutseda üle 20 aasta (11. XII 1897 – 2. VI 1918) (Veitman, 1935). Tema teened TEPS-i ja kogu Eesti põllumeeste valgustamisel ja organiseerimisel on määratu suured. Selle kohta ütleb J. Tõnisson (TEPS, 1940, 14):

“Töö, mis on enam kui 20 aasta kestel tehtud Tartu Eesti Põllumeeste Seltsis minu juhtimisel, kuulub Eesti rahvusliku arengu ajalukku. Kuidas ka keegi suhtuks selle sihtidesse ja suunda, üht ei saa ometi keegi salata: sellel tööl ei puudunud edukus ja pidev mõju meie rahva majanduslikku kui ka vaimsesse arengusse. Ettevõtted ja algatused, mis siit välja läinud, on üle kogu Eesti annud eeskuju ja pannud liikuma jõude meie rahva elunõuete rahuldamiseks ja rahvusliku arengu kindlustamiseks. Esimese Eesti laenu-hoiu-ühisuse asutamine; esimese majandusühisuse ettevalmistamine ja ellukutsumine; põllutöökursuste toimepanek; suure katsetalu rajamine alatiste põllumajanduslike kursustega, mis võimaldas põllumajanduslike koolide väljakujundamist; ülemaaliste põllutöökongresside ja põllumajanduspäevade korraldamine, mis viisid Lõuna-Eesti keskuse loomisele ja valmistasid pinda teistelegi ülemaalistele keskkorraldustele; Eesti põllu- ja käsitöö-näituste väljaarendamine rahvuskultuuriliseks ja majanduslikuks teguriks ülemaalisel ulatusel – need on üksi mõned ilmekaamad nähted ja tulemused tööst, mis siin on korda saadetud möödunud sajandi lõpust kuni kommunistliku revolutsiooni ja Saksa okupatsiooni pealetulekuni.”

Iseseisva Eesti riigi taotleja

Iseseisvuse mõtteid hakkas J. Tõnisson mõlgutama varsti pärast Tartu Ülikooli lõpetamist. Esialgu püüti Eestile saada Vene valitsuselt autonoomiat. J. Tõnisson valiti Eesti Ajutise Maanõukogu liikmeks. Ta nõudis ägedalt eestlastele omariiklust ning 7. XI 1917. a. avaldas Postimehes otsuse kogu võimutäiuse üleminekust Maanõukogule. See ajas siinsed enamlased vihale, mistõttu nad rüüstasid “Postimehe” toimetust ja arreteerisid J. Tõnissoni. Varsti ta siiski vabastati kuid nõuti tema Eestist lahkumist. Tõnisson lahkuski, kuid tegi välismaal tõhusat tööd Eesti iseseisvuse tunnustamiseks (J. T. 1928). Ajal, kui Tõnisson võitles välismaal Eesti huvide eest, kuulutati kodus 24. veebruaril 1918. a. välja Eesti Vabariik.

Rahvavalgustaja-demokraat, riigimees

J. Tõnisson nõudis, et ühiselu korraldamine toimuks demokraatlikul alusel, rahva enese poolt. Neid põhimõtteid selgitas ta rahvale oma kõnedes ja eriti ajalehes Postimees. Demokraatlike rahvavalgustuse ideid sai ta Fr. R. Faehlmannilt, C. R. Jakobsonilt ja teistelt. Tähtis osa Tõnissoni kujunemises oli ka Tartu Ülikooli õigus-teaduskonnal. Tõnisson oli eestlaste saksastamise ja venestamise, aga ka eestlaste väljarändamise vastu. Ta rõhutas pidevalt, et *“eesti rahvas peab taotlema rahvuslikku iseolemist ja oma elu arendamist kõlbelises suunas”*.

J. Tõnisson oli mitmekordne Eesti Vabariigi riigivanem, välisminister ja Riigikogu esimees. Väidetakse, et ta oli kõige ausam Eesti riigitegelane (Tomingas, 1992, lk. 12). Võideldes vapside vastu, sulges ta nende organisatsioonid ning kuulutas välja kaitseseisukorra. Seejuures ei asunud ta vägivalla teele, vaid jäi ustavaks demokraatlikele põhimõtetele. Rahvas uskus ja austas teda (Kuum, 2000).

Vaenlase vastu aktiivne võitleja

J. Tõnisson sidus arenenud rahvusteadvust kõige tihedamini kõlbelise iseteadvusega. Ühiskondlik, rahvuslik ja isiklik kõlblus toetavat ja tingivat üksteist (Tõnisson, 1911).

Ta võitles teisitõmlejadega vihaselt. Eriti tegid talle meeolehärmi eestlaste iseseisvuse lämmatajad, balti mõisnikud ja Vene valitsejad ning saksastajad ja venestajad. Äge võitlus oli ka A. Grenzsteiniga.

J. Tõnisson kirjutab (P. 1904, nr. 107): *“Rahva iseloomu kasvatus on Eesti esimene ja tähtsam ühiselulise korralduse püüdmisele. – Kui mõnikord koodiga peab hulka lööma, et iseloomulisele närususele, kõlvatusele või väiklusele parajat hoopki anda, siis tõuseb kära, mille helid iga tuulehoo ajal ikka üle maa kostavad. – Kostku – õige hoop mõjub siiski.”* Ta ütleb, et *“...sarnasele nagu A. Grenzsteinile ei ole muud tarvis kui koodiga tõmmata!”* (J. T. 1938, lk. 335).

Sellepärast hakatigi J. Tõnissoni kui suurt võitlejat kutsuma ka Koodi Jaaniks.

Rõõm Tartu rahust

Viru rindel oli meie sõjameeste olukord aastavahetusel (1918/19) väga raske. Vabariigi peaministrina külastas ja julgustas J. Tõnisson kaevikus olevaid rindemehi, mis andis meie sõduritele uut julgust ja jõudu. J. Tõnissoni peaministriks oleku ajal 2. II 1920. a. sõlmiti Tartu rahu ja Eesti Vabariik sai oma esimese tunnustuse välisriigilt. Tartu rahu kujunes ja on Eesti Vabariigi alusmüüriks. J. Tõnissoni valitsuse ajal oli rahulepingu sõlmimine Eesti ja Nõukogude Vene vahel kahtlemata kõige tähtsamaks sündmuseks.

Kui Eesti delegatsiooni juht J. Poska pärast rahutegemist Tartust Tallinna saabus ja vagunist väljus, paljastasid kõik vaikides oma pead. Rongi vastas oli ka J. Tõnisson, kes ütles: “Väike Eesti on suure Venega teinud rahu tingimustel, mille üle Eestil ei tule häbeneda.” (Tomingas, 1992).

Põllumajanduses uute suundade püstitaja

Varsti pärast TEPS-i esimeheks saamist kutsus J. Tõnisson kokku põllutöökongressid: esimese 27.–29. (15.–17.) VII 1899. a. ja teise 20.–23. (7.–10.) VI 1905. a. Esimesest kongressist võttis osa 23 põllumeesteseltsi 40 saadikuga (Veitman, 1935). Mõlemal kongressil võeti vastu tähtsaid otsuseid Eesti põllumajanduse arenguks, näiteks ühistegevuse ja piimaühingute kohta, loomakasvatusele üleminekuks, põllumeesteseltside keskkorralduse ellurakendamiseks, aianduse ja käsitöö arendamiseks jm. Oma mõtteid Eesti agraarolude parandamiseks avaldab Tõnisson 1911. a. põllumeeste päevald väikemaapidamiste (talude) kohta. Ta peab väikemaapidamisi rahvusliku kultuuri, rahva elu ja rahvaarvu suurenemise aluseks. Rahvatulunduslikuks tegevuseks soovib ta kutsuda ellu üle maa väikemaapidajate koosolekuid.

Valgas 1911. a. peetaval põllumeeste päeval soovib ta mõisate ja suurtalude jaotamist, ühistute ellukutsumist jm. (P. 1911, 15).

Ühistegevusele alusepanija

J. Tõnisson teadis, et Eesti talu ja talumajandus ei saa ühistegevuseta edeneda. Seepärast oli põllumeeste-kongresside ja -päevade üheks tähtsamaks teemaks ühistegevus. “Me ei tohi sirutada oma kätt võõraste aluste järele, vaid omaabi ehk ühistegevuse korras peame lahenduse leidma.” Ta pani aluse 1902. a. loodud ühispann-gale, 1898. a. seltsi juurde loodud kaubandusühisusele, masina- ja piimaühingutele jt. Ühistegevuses olid majanduslike põhjenduste kõrval olulisel kohal ka rahvuslik-poliitilised põhjendused. Igati õigeks tuleb pidada, et J. Tõnisson oli tolele ajale üsna tüüpiline eestlasest linlane, kellel sidemed maaga olid veel väga tugevad ning talupojajuured katkemata (Rootslane, 2000). J. Tõnisson väitis, et ühistegevusest peab rahval olema arusaamine, seda tuleb teha ausalt ja omakasupüüdmatult ning ühistegevuse korraldajaid peab rahvas usaldama.

Eesti näituste võidukäik

Tartus oli seni põhikaalu saanud saksa näitus, mida külastasid põhiliselt eestlased. Kuid siin valitses saksa keel ja meel. J. Tõnisson arvas kohe, et nii see enam edasi kesta ei või. Ta muretses 1900. a. raudteejaama ette uue näituseväljaku, kus 1901. aastast hakkas TEPS põllutöö-, käsitöö- ja tööstusnäitusi korraldama. Eestlased võtsid sellest arvukalt osa ja peatselt ületas külastajate arvult eesti näitus saksa näitust. Kui saksa näitust külastas keskmiselt 10 000 inimest, siis 1903. a. Tartu näitust 16 583 inimest. Ka auhindadeks määratud rahasumma suurenes pidevalt. Näitus omandas rahvusliku pidukoosoleku ilme.

Talude ja talumajanduse pooldaja

Tol ajal tegelesid Eestis põllumajandusliku tootmisega põhiliselt väikemajandid ehk talud ja suurmajandid ehk mõisad. Talud kuulusid peamiselt eestlastele, mõisad aga baltisakslastele ja muudele välismaalastele. Ühe talu pindala oli tavaliselt 40–50 ha, mõisal aga üle 500 hektari.

J. Tõnisson oli mõisate vastane ja talude pooldaja, öeldes: “*Suurpõllupidamine jääb ikka pealiskaudseks ehk ekstensiivseks, sest põhjalik ehk intensiiv töötegemine nüüpalju inimlikku hoolt nõuab, mida suurpõllupidamises mitte ei leidu. Suurpõllupidamine on ikka ainult seal võimalik, kus kultura on veel madalal järjel. Kultura tõusuga jääb suurpõllupidamine väikepõllupidamisele alla.*” (Tõnisson, 1908, lk. 363). Kuid seejuures on nõudeks, et “*üksik põllumees mitte rohkem maad oma alla ei kisu, kui tema põhjalikult ära harida suudab!*” (Tõnisson, 1908, 364). “*Suurpõllupidamine paneb rahva kasvu seisma ja proletariseerib rahvast – teeb inimesed veerejateks kivideks, mille pääle sammalt ei kasva. Ka maa kulturat ei tõsta see mitte.*”. Maad soovitab J. Tõnisson kasutada põhiliselt taludena (P. 1911, nr. 15).

Hariduse korraldaja

J. Tõnisson nõudis rahvahariduse suurendamist. Sageli ta rõhutas: “*Haridus on võim!*” Tema õhutusel asutati 1906. a. Tartus Eesti Noorsoo Kasvatuse Selts ja selle esimese ettevõttega sama aasta sügisel esimene eestikeelne tütarlaste gümnaasium (praegune Tartu M. Härma Gümnaasium Tõnissoni tänaval). Tema juhtimisel ehitati sellele koolile ka ajakohane koolimaja (J. T. 1938, lk. 554).

Peaministrina avas J. Tõnisson rahvusliku Tartu Ülikooli 1. XII 1919. a., kus ütles ajaloolised sõnad: “*...on imelikud need saatuse teed, mis on viinud orjaöö pimedusest tuleva rahva sinnamaale, kus ta julgesti sirutab käe teadustõrviku järele. Vastuvõtjast tõusta loovaks teguriks, mitte ainult omandada, vaid ka anda, rikastada üldist kultuuri ja eriti selle rahva oma, kelle heaks peab töötama Tartu Ülikool, see on hüüelsamm edasi, mis me nüüd tahame teha.*” (Kuum, 2000). Seekord avati Tartu Ülikoolis ka põllumajandusteaduskond.

J. Tõnisson pani aluse põllumajanduslikule kutsehariduse andmisele. Seda nõuti tugeval häälel juba esimesel põllutöö kongressil (1899) ja et sellel õpetus oleks eesti keeles. Et kooli rajamine esialgu ei õnnestunud, siis hakati põllumajanduslike teadmiste ja oskuste andmiseks korraldama kursusi mitmesugustel erialadel Tartus ja hiljem Vahi talus. Vahil alustas 1918. a. sügisel tööd põllutöökool. Kuid sama aasta sügisel algas Vabadussõda ja osa õpilasi läks kodumaad kaitsma. Seepärast suleti 10. XII 1918 Vahi põllutöökool ja alles järgmisel aastal (1. XI 1919) jätkus seal õppetöö. TEPS-is pani J. Tõnisson aluse ka paljude ajakirjade väljaandmisele, nagu Põllutööleht (1906), Aiatööleht (1907), Käsitööleht (1906) ja Ühistegevusleht (1910).

Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi juurde loodi J. Tõnissoni toetusel 1907. aastal Aianduse ja Mesinduse Osakond, mis tegutses M. Reiniku juhtimisel kuni 1918. aastani ning andis välja üks kord kuus ilmuvat aiandusmesindusajakirja.

Esimese Eesti ühispanga looja

TEPS-is kerkib 1900. a. teravamalt üles mõte luua vastastikune laenu-hoiuühisus. Esimees J. Tõnisson räägib sellest TEPS-i koosolekul ning kõik liikmed on päri. Varsti tulebki selle põhikiri kinnitatult tagasi ning esimene Eesti ühistegelik rahaasutus – Eesti Laenu- ja Hoiu-Ühisus – alustabki juuli algul 1902. a. tegevust.

Esimesed aastad olid rasked. Laenusoovijaid oli rohkesti, raha hoiuletoojaid aga vähe. Kuid pikkamööda kasvas usaldus ja koos sellega ka ühispanga majanduslik jõud. Sellest ühisusest sai meie arenevale põllumajandusele, tõusvale tööstusele ja kaubandusele tubli tugi.

Ühiskaubandusele alusepanija

Ka see sai alguse J. Tõnissoni TEPS-i esimeheks oleku ajal. TEPS hakkas esimesena Eestis ühistegelikul alusel oma tooteid turustama ja vajalikku tarbekaupa ostma. Siin tehti selgitustööd seltsi liikmetele “ostumüümaühisuste” kasulikkuses. Nii asutati 1900. aastal TEPS-i juurde põllutööriistade ladu. Kutsuti ellu ka tarbeainete toimikond ning 1901. a. kevadtalvel tehti ettepanek, et TEPS-i juurde loodud toimikond võiks ka teistele Eesti põllumeesteseltsidele muretseda tarbeaineid ilma suuremat vahekasu võtmata.

TEPS-i tarbeainete osakond nimetati 1906. a. kaubanduse osakonnaks dr. A. Eisenschmidt juhtimisel ja juba järgmisel, 1908. a. sai sellest iseseisev ostu- ja müügiühisus Tartu Eesti Majanduse Ühisuse nime all, mis alustas aktiivset ühiskaubanduslikku tegevust 1909. aasta algusest alates. See oli Eesti esimene majandusühisus, mille eeskujul asutati rohkesti ka teisi.

Keskseltsi nõudja

Juba algusest peale, kuid eriti põllumeestekongressidel tõstatas J. Tõnissoni küsimuse “põllumeesteseltside keskkoha” ehk keskseltsi vajadusest. Et keskseltsi asutamine esialgu ei õnnestunud, siis täitis Tartu Eesti Põllumeeste Selts ise seda tühikut ning juhendas teisi põllumeesteseltse. Alles 1908. aastal õnnestus TEPS-i

esimehe J. Tõnissoni eestvõttel asutada Põhja-Liivimaa Põllumeeste Keskseks, millel oli väga suur osatähtsus eesti rahva majanduslikus ja poliitilises arengus ning põllumeesteseltsidele nõuandjana.

Katseaed ja Vahi talu

Rahvale oli vaja õpetada söödajuurvilja kasvatamist. Seda püüti teha praktiliste näidete varal. Selleks rajati 1908. a. J. Tõnissoni soovitusel Tartus Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi aeda (umbes 0,2 ha) katseala (näituseväljaku kõrvale), kus kasvatati eri liiki söödajuurvilju ning tutvustati nende harimisvõtteid. Seda õpetas dr. A. Eisenschmidt (Eisenschmidt, 1908).

Vahi talu (Tartu lähedal) osteti 1912. a., seal tehti samuti näidistoid ja katseid, peeti kursusi ja asutati põllutöökool, hiljem ka aianduskool jt.

Seemnekasvatuse, sordiaretuse, aianduse innustaja

Külviks kasutati sageli väheväärtuslikku seemet, mistõttu saagid jäid kesiseks. TEPS J. Tõnissoni kaasabil püüdis seda puudust parandada. Selleks valiti 1912. a. seemnevilja toimikond, kuhu kuulusid M. Pill, dr. A. Eisenschmidt jt., ning 1919. a. moodustati sellest Eesti Sordiparanduse Selts ja Eesti Seemnevilja Ühisus. 1913. a. korraldati esimene seemnevilja näitus.

Aiandust peeti põllumajanduse tähtsaks kõrvalharuks, mida rõhutati põllutöökongresside ettekannetes, ajalehtedes ning 1907. a. asutati TEPS-i juurde Aianduse ja Mesinduse Osakond (TEPS-i prot.).

Rahvusliku käsitöö edendaja

Tartu eestimeelsetes ringkondades kerkis XX sajandi algul päevakorda rahvusliku käsitöö elustamise ja laiema rahvahulkadesse viimise mõte. Selle suurest rahvuslikust tähtsusest hakkas selgitustööd tegema J. Tõnisson. TEPS-i näitustele hakati 1901. aastast alates välja panema kodukäsitööd ning käsitöö osakond näitustel kujunes rahvuslikuks käsitöö paraadiks. Väljapanekutel püüti esmajoones rõhutada vanu rahvuslikke motiive. 1907. a. korraldas TEPS esimese käsitöökursuse.

Vanemuise teatri asukoha määraja

Tartus Jaama tänaval asunud Vanemuise maja põles ära 1903. a. Jaan Tõnisson, kes oli ehituskomitee esimees, leidis, et äärelinna teatrimaja ei sobi, ning pakkus uueks asukohaks Aia tänava algust (praegust Vanemuise asukohta). Esialgu ei nõustunud suurem osa Vanemuise seltsi liikmetest sellega, kuid kangekaelne ja sirgjooneline Tõnisson ei taganenud oma valikust. Juba 1905. a. toimus uuele teatrimajale nurgakivi panek, kus peakõnelejaks oli J. Tõnisson. Järgmisel, 1906. a. avati teatrimaja, kus taas oli peakõnelejaks ehituskomitee esimees J. Tõnisson.

J. Tõnissoni algatusel hakati Vanemuises pidama üldhariduslikke kursusi, millest kujunes välja meie esimene rahvaülikool.

Carl Robert Jakobsoni ja Jaan Tõnissoni võrdlus

- ❖ Mõlemad olid rahvajuhid;
- ❖ mõlemal oli suur eestluse- ja maa-armastus ning mõlemad hindasid kõrgelt arukat töötegemist;
- ❖ mõlemad taunisid teiste rahvaste (sakslased, venelased) ülevõimu ja valitsemiskirge eestlaste üle;
- ❖ mõlemad leidsid, et vanad ja aegunud põllumajandusvõtted ning tehnoloogiad tuleb asendada uute ja viljakamatega;
- ❖ mõlemad olid maaideoloogid ja põllumeesteseltside juhid (C. R. Jakobson Viljandis ja Pärnus 10 a. (1873...1882) ning J. Tõnisson Tartus 20 a. (1897...1918));
- ❖ mõlema eesmärgiks oli põllumajanduses rändnõuandjate – instruktorite ehk konsulentide – ametiseseadmine. (C. R. Jakobsoni varase surma tõttu jäi see ainult ideeks, kuid J. Tõnisson rakendas selle tegelikult ellu (piimanduse, kodumajanduse, põllumajanduse konsulendid);
- ❖ mõlemad kutsusid põllumajanduse edasiarendamise küsimuste lahendamiseks kokku põllumeesteseltside esindajad (C. R. Jakobson Viljandisse 1876. a. 4 põllumeesteseltsi esindajad, J. Tõnisson Tartusse 1899. a. 23 põllumeesteseltsi esindajad);
- ❖ mõlema eesmärgiks oli põllumeesteseltside keskkoha ehk keskseltsi ellukutsumine; esialgu täitis nende aset C. R. Jakobsonil Pärnu ja J. Tõnissonil Tartu põllumeesteselts;
- ❖ mõlemal oli eesmärgiks põllutöökooli asutamine (C. R. Jakobsonil Kurgjale Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi koolina, J. Tõnissonil Vahile põllutöökoolina Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi poolt; alustas tegevust 1918. a., kuid eeltöö selleks algas palju varem);
- ❖ mõlemad andsid välja ajalehte (C. R. Jakobson 1878...1882 Viljandis Sakalat ja J. Tõnisson 1896...1935 Tartus Postimeest;

- ❖ mõlemad õhutasid põllumajanduses ühistegevust;
- ❖ mõlemad olid väikemajapidamise (talude) pooldajad ja suurmajandite (mõisate) vastased;
- ❖ mõlemad arendasid märkimisväärselt aiandust;
- ❖ mõlemad olid suured näituste entusiastid ja korraldajad (C. R. Jakobson korraldas 1877. a. uutmoodi Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi näituse Pärnus, J. Tõnisson ostis uue näituseväljaku ja korraldas siin 1901. a. uutmoodi ephhiloova Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi näituse);
- ❖ mõlemad olid ausad ning tõe ja õiguse eest võitlejad, mitte omakasupüüdlikud. Oma pingutusi ja omakasu ei pidanud tähtsaks;
- ❖ mõlemad olid suured eesti rahvuskultuuri hoidjad ja selle edasiarendajad.

Mälestusmärk J. Tõnissoni sünnikohale

J. Tõnissoni teened meie rahva, põllumeeste ja eriti iseseisva Eesti Vabariigi heaks on väga suured. Tema sünnikoht on aga senini tähistamata. Tingimata on vaja tema sünnikoht Viljandimaal Viljandi valla Mursi talus tähistada memoriaalkiviga või -tahvliga. Seda võiks teha rahvas J. Tõnissoni Instituudi organiseerimisel.

Jaan Tõnissoni ausammas Tartus

Tartus paigutati 2001. aasta kevadel J. Tõnissonile üle kahe meetri kõrgune pronksist ausammas Postimehe toimetuse maja ette (Gildi tn. 1). Arvestades aga J. Tõnissoni üleriiklikku tähtsust, tundus see koht temale kuidagi vähesobivana. Selle ette püstitatud postid teevad ausamba kuidagi ängistavaks. Kuigi J. Tõnisson oli Postimehe peatoimetaja, polnud see ju tähtsaim ja põhiline, vaid võimaldas rahvale teatavaks teha oma aateid, mõtteid, arvamusi ja ideaale.

Jaan Tõnisson on ikkagi eesti rahva suurmees, Eesti Vabariigi rajajaid, Tartu vaimu esindaja jne. Tema määratu elutöö kuulub mitte ainult üksikule alale, vaid haarab neid kõiki. Aino Kallas kirjutab: *“Saagu talle kord paik eesti rahva legendide Panteonis.”* Johan Pitka ütles: *“J. Tõnissoni võitlusel venelastega, sakslastega ja osalt ka oma pahempoolsetega ja hiljem parempoolsetega on olnud suur poliitiline tähtsus, mida alles meie järeltulijad suudavad õieti hinnata.”* (Kuum, 2000a). Ta on Tartu tütarlastegümnaasiumi rajajaid, Vanemuise teatri asukoha määraja jne., mistõttu tema ausammast tahtnuks kuhugi Vanemuise lähedale käidavamasse kohta. Kuid kahjuks jäeti kõik tehtud märkused arvestamata (Kuum, 2000). Aga hea seegi, et Tartus on ikkagi tema ausammas olemas.

Kirjandus

- Eisenschmidt, A. Eesti Põllumeeste Seltsi katseaed. – Põllutööleht, 1908, nr. 44.
- J. T. 1928: Jaan Tõnisson. Tagasivaateid ja mälestusi tema 60 a. sünnipäevaks. Tartu, 1928.
- J. T. 1938: Jaan Tõnisson töös ja võitluses. Koguteos tema seitsmekümnenda sünnipäeva puhul. Tartu, 1938.
- Kuum, J. Doktor h. c. prof. Jaan Tõnisson 1869–1942? (voldik). Tartu, 2000.
- Kuum, J. Jaan Tõnissoni ausambale Tartus väarikam koht. – Eesti Päevaleht 20. VII 2000a.
- P: Postimees, Tartu, 1896–1918.
- Rootslane, M. Eestlaste moodsa ühistegevuse tekke- ja arenguprobleeme 19. sajandi lõpust Esimese maailmasõjani. – Tartu, 2000. (Käsikiri Eesti Põllumajandusmuuseumis.)
- TEPS: Tartu Eesti Põllumeeste Selts 1870–1940. 70 a. juubeli ja Tartu näituse album. – Tartu, 1940.
- TEPS-i prot.: Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi peakoosolekute protokollid. Ajaloo Arhiiv. Tartu, 1896. a-st.
- Tomingas, W. Mälestused. – Tallinn, 1992.
- Tõnisson, J. Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi juubelpidu 10. nov. 1896. – Postimees, nr. 251, 1896.
- Tõnisson, J. Uued sihid meie maaolude korraldamisel. – Põllutööleht, nr. 42, 43, 1908.
- Tõnisson, J. Kodaniku käsiraamat I–II, 1911.
- Veitman, A. Esimene Eesti Põllutöö kongress Tartus 27.–29. juunini 1899. – Tartu, 1935.